

Чень Чень

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ТВОРІВ МИСТЕЦТВА

У статті Чень Чень «Теоретичні аспекти сутності поняття емоційно-ціннісного ставлення до творів мистецтва» проведено теоретичний аналіз наукової думки в контексті дослідження феномену емоцій. Проаналізовано визначення категорій ставлення та цінності в психологічних, філософських та педагогічних доробках. Окрему увагу приділено висвітленню науковцями аспектів реалізації ціннісно-інформаційної функції емоцій під час художньої діяльності особистості. Визначено, що актуалізація цієї функції під час навчально-художньої діяльності майбутніх вчителів музики може розглядатися в якості фактору оптимізації процесу підготовки фахівців музичної освіти. Подано визначення поняттю «емоційно-ціннісне ставлення до музичних творів».

Ключові слова: емоції, цінності, ставлення, ціннісне ставлення до музичних творів, майбутні вчителі музики.

В статье Чень Чень «Теоретические аспекты сущности понятия эмоционально-ценностного отношения к произведениям искусства» представлен проведен теоретический анализ научной мысли относительно понятия «эмоционально-ценностное отношение к музыкальным произведениям». Представлены обобщённые результаты анализа литературы по проблеме сущности эмоций и отношений. Цель статьи заключается в раскрытии теоретико-методологических аспектов понятия эмоционально-ценностного отношения с философской и психологической точек зрения, а также в контексте педагогики искусства. Указано, что в процессе изучения искусства действует конгломерат различных психических состояний, но его сила реализуется благодаря имеющимся в структуре личности ценностям. Они могут иметь для личности нормативно-определённую сущность, а могут, и индивидуальную. Более эффективно влияют на результативность процессов обучения и развития личностно-значимые ценности. Дано определение понятию «эмоционально-ценностное отношение к музыкальным произведениям».

Ключевые слова: эмоции, ценности, отношение, ценностное отношение к музыкальным произведениям, будущие учителя музыки

In the article of Chen Chen «Theoretical aspects of the essence of the concept of emotional and value-based attitude to works of art» a theoretical analysis of scientific thought on the concept of emotional and value-based attitude is represented. The relevance of the article is conditioned by the fact

that in the performing practice of students, especially of the future teachers of music dominates the attention to the technique of execution of pieces of music. Herewith emotional and value-based attitude does not manifest itself. The formation of such attitude is aimed at individual and creative development of students. The generalized results of the analysis of the literature on the issue of the essence of emotions and relationships are presented. The objective of the article is to realize the theoretical and methodological aspects of the concept of emotional and value-based attitude from the philosophical and psychological points of view, as well as in the context of the psychology of art. It is indicated that in the process of learning art acts conglomerate of various mental states, but its strength is realized through the existing values in the structure of the individual. They can have for the individual both regulatory and definite essence or individual one. Personally significant values have more impact on the effectiveness of learning and development. Theoretical foundations of emotional and value-based attitude showed the expedience to concretize the given phenomenon as a concept of pedagogy of art, in the sense of which is reflected the synthesis of emotions, values and attitudes of the individual to works of art as a subject of its artistic and creative attention. Emotions, performing the function of information processing, contribute to the process of determining by a person values, encoded in a piece of music, their reflection. It specifies in the representation of the person his attitude to a piece of music: it can be more clearly recognized as both positive attitude and negative one. Thus, the emotional and value-based attitude to musical works as a concept of music pedagogy can be interpreted as an intensive process of positive or negative stable mental reactions to works of musical art, caused by the formed values of the person, which governs the choice of the spectrum of musical images in their stylistic and genre design for artistic and creative processes: perception, mediated communication, execution.

Key words: *emotions, values, attitude, value-based attitude to musical works, future music teacher.*

Згідно положень Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, а також нормативних та концептуальних документів щодо реформування освіти Китаю, зміст освіти та організація навчально-виховного процесу мають розвивати особистість, спрямовувати її на осягнення цінностей, що мають значення для держави та усього світу. У зв'язку з цим, пріоритетним визнається формування у молоді розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної культури, здатності сприймати та переживати дійсність, у тому числі, відображену у мистецтві.

Мистецтво розвиває особистість в різних аспектах: естетичному, емоційному, інтелектуальному, в свою чергу, виконавський процес потребує розвитку психічних властивостей: волі, саморегуляції, розвитку пам'яті тощо. Між тим, емоційне переживання творів під час їх виконавського осягнення є процесом індивідуальним, оскільки не усі однаково емоційно

реагують на ті чи інші твори. Вивчення музичних творів, які належать до певного стилю, епохи, культурного походження потребують певної підготовленості. Зокрема, виконання європейської музики китайськими студентами переважно характеризується віртуозністю, швидкістю, але, в той же час, слабкою емоційною переконливістю. Крім того, практика свідчить, що під час вибору музичного репертуару багато студентів не орієнтуються на суб'єктивне ціннісне ставлення. У такий спосіб процес вивчення музичних творів не сприяє у повному обсязі реалізації емоційно-розвивальної функції мистецтва. Вирішення цього питання можливе шляхом створення умов формування ціннісного ставлення до творів, які вивчаються студентами.

Створення відповідних умов передбачає етап наукової рефлексії теоретичних основ такого феномену як ціннісне ставлення.

У цьому питанні ми орієнтуємося на позицію Г. Падалки стосовно «емоційних важелів усвідомлення естетичної сутності художніх образів та їх творення» [6, с. 78–79], а також «ціннісного ставлення до художніх творів, як мотиваційного важеля, що сприяє набуттю навчальним процесом рис усвідомленого пізнання» [6, с. 108].

У зв'язку з цим, актуальним стає питання відстеження емоційної та оцінювальної (ментальної) складових художньої діяльності, результатом актуалізації яких є формування емоційно-ціннісного ставлення особистості, як умови удосконалення процесу набуття нею професійної мистецької освіти. Одним із важливих етапів цього дослідження, ми вважаємо усвідомлення теоретико-методологічних основ емоційно-ціннісного ставлення як феномену і як наукового поняття.

Проблематика емоційного переживання мистецтва має давню історію розвитку, знаходить своє відображення в працях та поглядах стародавніх мислителів. Ще Платон вказував на існування специфічної розумової насолоди, яка пов'язана з ідеями симетрії та істини [2, с. 5]. Як джерело сильних емоцій, визначав сам процес пізнання Аристотель. Р. Декарт конкретизував функції інтелектуальних емоцій та поставив на перше місце емоцію здивування, що, реалізуючи спонукальну та орієнтовну дію, уможлиблює процес пізнання. В цілому, Р. Декарт дотримувався позиції Платона щодо природи інтелектуальних емоцій, яка полягає, на його думку, в формуванні «усвідомлених оцінок абсолютних достоїнств речей» [2, с. 9].

Музично-виконавський процес є своєрідним конгломератом емоційних та інтелектуальних, вольових станів та технологічних, навіть, автоматизованих дій. Однією з ознак такого конгломерату є поєднання емоційного та інтелектуального. Звертаємо увагу на поняття інтелектуальних емоцій, докладно розкритий вченими І. Васильєвим, В. Поплужним, О. Тихомировим [2]. Домінуючою концепцією розглядання феноменології емоцій можна вважати розробки, здійсненні представниками інтелектуалізму (Герберт, Бенеке, В. Джемс, К. Ушинський). З точки зору інтелектуалізму, почуття (емоція) розглядалось як усвідомлена оцінка відношень між уявленнями

[2, с. 21], але процес формування суб'єктивних ставлень особистості залишався поза увагою науковців. Цю ситуацію було змінено з появою досліджень Л. Виготського, який вказав на важливість відстеження зв'язку між «інтелектом та афектом» та С. Рубінштейна, який наполягав на існуванні певного «цілісного акту відбиття об'єкта суб'єктом», що складається з двох компонентів: інтелектуального (знання) та афективного (ставлення) [2, с. 30]. Яскравим доповненням стали ідеї А. Леонтьєва, який вважав, що, власно, мислення регулюється емоціями та важливу роль у процесі цієї регуляції відіграє «особистісний сенс», при цьому, сама емоція виникає як психологічна відповідь на смислове утворення та «виконує функцію презентації особистісного сенсу в свідомості суб'єкта» [2, с. 31]. Розгляданню проблематики «когнітивних емоцій» присвячено наукові праці Б. Додонова [4]. Як інтелектуальні почуття, що виникають у єдності з розумовим процесом класифікував емоції В. Поплужний [2].

Сучасний підхід до вивчення проблематики емоцій відзначається як такий, що відходить від принципів інтелектуалізму та здійснює аналіз інтелектуальних емоцій та почуттів як специфічних емоційних явищ, що підкорюються загальним закономірностям емоційної сфери людини.

Розробці такої специфічної категорії, як емоційний інтелект присвячено праці Дж. Майєра, П. Саловея, Д. Гоулмана, Г. Гарднера, далі М. Шпак, І. Андрєєвої, А. Бахтіної, Г. Березовської.

Зокрема, І. Андрєєва у своїй науково-психологічній праці вказує на те, що «у сучасному суспільстві штучно насаджується культ раціонального ставлення до життя, що не сприяє формуванню гуманістичного світогляду та емоційної культури людини» [1]. У свою чергу, емоційна культура та емоційна компетентність визначаються автором як показники рівню сформованості емоційного інтелекту, а, власно, емоційний інтелект – як інтегрована структура, що складається з сукупності взаємопов'язаних між собою емоційних, особистих та соціальних здібностей, які впливають на загальну здатність особистості ефективно справлятися з вимогами довкілля [1].

Стосовно підготовки вчителів музики в науковій думці запроваджено поняття емоційної культури майбутніх (Т. Дорошенко, І. Могілей). Специфічна роль емоцій в мистецтві досліджена у доробках М. Смірнова [7], Л. Столовіча [8].

Що стосується феномену ставлення, то треба зазначити, що ставлення, як окрема категорія психології на початку була розроблена А. Лазурським, далі В. Мясіщевим [5]. На сучасному етапі проблема формування ціннісного ставлення відображена у працях таких вчених, як Г. Ситник, А. Бендель, В. Маршицька та ін.

Питання реалізації механізмів емоційно-ціннісного ставлення в процесі методико-педагогічної підготовки викладачів мистецьких дисциплін розроблено у дослідженнях Г. Падалки [6].

У більшості досліджень, емоції розглядаються в контексті їх зв'язку з пізнавальною діяльністю особистості, як чинники, що виконують

спонукальну та оцінювальну функції у процесі формування смислових утворень та особистісних ставлень.

Мета статті полягає у розкритті теоретико-методологічних аспектів поняття емоційно-ціннісного ставлення з точки зору філософської, психологічної думки взагалі та педагогіки мистецтва, зокрема.

Теоретико-методологічні основи поняття емоційно-ціннісного ставлення доцільно розглянути відповідно до його складників, а саме: емоцій та ставлення. Б. Додонов [4] вказує на те, що емоції – це своєрідна «предформа» людського мислення, тому що на початковому рівні еволюції, процес оцінювання людиною дійсності відбувався тільки завдяки емоціям. Потім емоції ототожнювались з переживаннями – почуттями. Але у результаті наукових досліджень, зокрема, у галузі фізіології, було встановлено, що емоції, як і мислення, виконують функції обробки первинної інформації про світ, в результаті чого особистість набуває можливості формувати свою думку про оточуючі явища. Тобто, якщо за допомогою мислення людина розкриває сутність предметів та явищ, то завдяки емоціям набуває можливості визначити їх цінність. Говорячи про емоції, автор визначає таке поняття, як «емоційний процес», суть якого полягає в оцінюванні фактів дійсності з точки зору їх значущості для суб'єкта. В свою чергу, цей процес є компонентом емоційної структури особистості [4, с. 10].

Особливий наголос робиться на естетичні емоції, направленість яких, на думку Б. Додонова, в цілому, полягає у реалізації функції оцінювання краси предметів та явищ дійсності, що сприймаються особистістю [4, с. 41]. Але саме визначення того, що є красивим, а що – ні, взагалі є дискусійним питанням. З точки зору Л. Столовича, зазвичай, визначення краси ототожнюється з такими поняттями, як порядок, гармонія, мир. Та навпаки, потворність асоціюється у людській свідомості з поняттям хаосу, безладу. Але у міфології, філософії, а також, у наукових дослідженнях синергетики виявляється діалектичний взаємозв'язок між цими протилежними поняттями: порядок і, навіть, сам космос, виникає з хаосу [8, с. 83]. У багатьох випадках важко провести чітку межу між поняттями «хаос» та «порядок», при цьому, сполучною ланкою між ними виявляється ціннісне ставлення особистості.

Зокрема, Л. Столович з цього приводу навів висловлювання В.Соловйова, який вважав, що естетична цінність – не синонім краси, а визначення складного взаємовідношення естетично – позитивних та негативних аспектів при «домінуванні позитивних та зберіганні триєдності Істини, Добра і Краси» [8, с. 84]. Особливої ролі таке діалектичне співвідношення протилежних понять набуває у мистецтві. М. Смирнов зазначає, що, зокрема, музичне мистецтво є втіленням поєднання складності та простоти самої світобудови. Феномен таїнства музики криється в одночасній дії протидіючих факторів та у музичному творі, як відгомін душевних переживань митця, відбивається вся складність людських

взаємовідносин, яка полягає, на думку автора, у боротьбі трьох конфліктних сил: дія, протидія, підсумок. Це – своєрідна «формула внутрішнього життя», що є основою специфічної музичної драматургії [7, с. 10]. Але, для сприйняття емоційного змісту музики, на думку М. Смирнова, потрібно розвивати емоційний слух. Задля досягнення цієї мети автор пропонує зосередити увагу на ознаках відповідності між музичними процесами та психічними явищами, притаманними людській особистості. Це стає можливим під час такої мистецької діяльності, як сприйняття та виконання музичних творів, завдяки природному для людини бажанню вловити механізм людської психіки, що «вчитується», а, точніше, «вислуховується» в музиці [7, с. 4].

В свою чергу, Б. Додонов у своїй науковій праці «У світі емоцій» вказує на те, що естетичні емоції сприяють збагненню особистістю сутнісних властивостей дійсності в результаті здійснення акту ціннісного осягнення [4, с. 43]. Цей процес не змінює наукової картини світу у людській свідомості, але збагачує ціннісну систему особистості, сприяє духовному зростанню, та естетизації її ставлення до факторів оточуючого середовища. Таким чином реалізується ціннісно-інформаційна функція мистецтва [4, с. 46].

Категорія ставлення вперше була означена у психології А. Лазурським (1921 р.). Надалі концепція класифікації особистості за типами її ставлення до оточуючої дійсності була розроблена у наукових працях В. Мясіщева [5].

У своїй книзі «Психологія ставлення» В. Мясіщев вказує на те, що поняття ставлення виникає там, де є суб'єкт та об'єкт цього ставлення. Автор вважає, що задля визначення змістовних зв'язків людини з навколишнім середовищем достатньо провести дослідження його ставлень, як системи індивідуальних, вибіркового, свідомих зв'язків особистості з різноманітними аспектами об'єктивної дійсності. Сформованість цієї системи є результатом розвитку особистості у процесі набуття нею власного життєвого досвіду, та вирішальним фактором в процесі визначення характеру її дій та переживань [5, с. 6–7]. Також, у В. Мясіщева розгорнуто концепцію, згідно якої система ставлень виявляється як єдине предметне явище, його складовими є різноманітні види ставлень, детерміновані багатосторонністю можливих реакцій людини та об'єктів довкілля. Саме ставлення, як зв'язок суб'єкта з об'єктом, одне; але його складових компонентів, які визначаються як часткові ставлення (або сторони чи види ставлень), багато. Вони відрізняються за пріоритетністю, характером активних реакцій суб'єкта – позитивних чи негативних, згідно попередньому досвіду людини та складають основу виборчої об'єктивної спрямованості психічної активності особистості [5, с. 8].

Стосовно емоційної сторони ставлення, зауважимо, що В. Мясіщев класифікує емоційне ставлення разом з емоційними реакціями та емоційними становищами, які належать до загальної почуттєвої (емоційної) структури психічного життя особистості. Окремо, також, розглядаються аспекти,

пов'язані з існуванням так званих вищих почуттів (емоцій): інтелектуальних, естетичних, моральних. Ця диференціація базується на фізіологічному підґрунті, а саме, на тому факті, що за такі почуття, як задоволення, голод тощо відповідають процеси, що відбуваються у корковій частині головного мозку людини, в той час, як вищі емоції – любов, дружба, ненависть – результат діяльності підкоркової області мозку. Але ці психічні явища відносять до однієї категорії завдяки присутності спільної для кожного з них, «емоціональної компоненти» [5, с. 8]. У той же час, з точки зору цілісного підходу до вивчення психічної діяльності людини, емоційний аспект є однією зі складових психологічного акту формування ставлення або діяльності особистості та реалізується разом з пізнавальним та вольовим аспектами.

У мистецькій педагогіці ідея функціонування емоційного та раціонального, як компонентів цілісної методичної моделі, з опорою на «усвідомлене та підсвідоме начало у художньому пізнанні» розгорнута Г. Падалкою. Функціонування такої моделі сприяє, на думку автора, формуванню культури емоцій учня, як структури, рівень розвитку якої класифікується, в тому числі, ступенем сформованості мистецьких поглядів, естетичного кругозору, художніх понять і суджень – якостей, яких особистість набуває у процесі раціонального осягнення мистецтва. Таким чином, «розвиток» художніх емоцій і здатності до понятійно-логічного осмислення мистецтва є єдиним процесом», що обумовлює існування чіткого взаємозв'язку між емоційним та раціональним видами музичної діяльності [6, с. 80].

Розвиток емоційної культури Г. Падалка визначає як необхідний чинник збагачення мистецької компетентності, що є компонентом духовної культури викладача мистецьких дисциплін. Взагалі, компетентність у галузі мистецтва виявляється, на думку автора, як обізнаність, що виникає в результаті здобуття специфічної мистецтвознавчої інформації у процесі отримання естетичних вражень від спілкування з твором мистецтва, усвідомлення його образного змісту шляхом застосування як інтелектуального, так й емоційного компонентів сприйняття [6, с. 38].

Отже, враховуючи розглянуті загальнонаукові, психологічні, музично-психологічні аспекти феномену емоційно-ціннісного ставлення в їх проекції на музичну педагогіку, вкажемо на те, що в процесі вивчення мистецтва діє конгломерат різноманітних психічних станів, але їх сила реалізується завдяки сформованим у структурі особистості цінностям. Цінності можуть мати для особистості нормативно-визначену сутність, а можуть, й індивідуальну. Більш впливовими на процес навчання та розвитку є особистісно-значущі цінності; натомість суспільно-визначені цінності просто усвідомлюються особистістю, поділяються нею, але не викликають емоційного натхнення в творчій діяльності, поки в них не виникають елементи, що є значущі для особистості.

Теоретико-методологічні засади емоційно-ціннісного ставлення

показали доцільність конкретизувати зазначений феномен як поняття мистецької освіти, в смислі якого відбивається синтез емоцій, цінностей та ставлень особистості стосовно предмету його художньо-творчої уваги до творів мистецтва. Емоції, виконуючи функцію обробки інформації, уможливають процес визначення особистістю цінностей, які заковані в музичному творі, сприяють їх рефлексії. У свою чергу, це конкретизує й ставлення до музичного твору з боку особистості: воно може бути більш чітко усвідомленим нею як позитивне ставлення, так і негативне. Таким чином, емоційне ціннісне ставлення до музичних творів у якості поняття музичної педагогіки може бути інтерпретовано як інтенсивний процес позитивних або негативних стійких психічних реакцій на твори музичного мистецтва, зумовлений сформованими цінностями особистості, який регламентує вибір спектру музичних образів в їх стильовому та жанровому оформленні для художньо-творчих процесів: сприйняття, опосередкованого спілкування, виконання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева И. Эмоциональный интеллект : исследование феномена [Електронний ресурс] / Ирина Андреева // Вопросы психологии № 3. – 2006. – С. 78 – 86. – Режим доступа: http://epolotsk.com/psy/articles.php_lng=ru_pg=58.html.
2. Васильев И. А. Эмоции и мышление : монография / И. А. Васильев, В. Л. Поплужный, О. К. Тихомиров. – Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 192 с.
3. Васильев И. А. Мотивационно-эмоциональная регуляция мыслительной деятельности : дис. докт. псих. наук : 19.00.01 [Електронний ресурс] / Игорь Александрович Васильев. – Москва, 1998. – 321 с. – Режим доступа : <http://www.dslib.net/obwaja-psichologia/motivacionno-jemocionalnaja-reguljacija-myslitelnoj-dejatelnosti.html>
4. Додонов Б. И. В мире эмоций / Борис Игнатьевич Додонов. – Киев : Политиздат Украины, 1987. – 140 с.
5. Мясичев В. Н. Психология отношений / Владимир Николаевич Мясичев. – Москва : Ин-т практ. психол., Воронеж, 1995. – 356 с.
6. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Галина Микитівна Падалка. – Київ : Освіта України, 2008. – 274 с.
7. Смирнов М. Эмоциональный мир музыки : Исследование / Мстислав Анатольевич Смирнов. – Москва : Музыка, 1990. – 320 с.
8. Столович Л. Философия. Эстетика. Смех / Леонид Наумович Столович – С.-Петербург – Тарту, 1999. – 384 с.
9. Шпак М. Емоційний інтелект в контексті сучасних психологічних досліджень. / Марія Шпак // Психологія особистості. – 2011. – № 1 (2). – С. 282 – 288.